

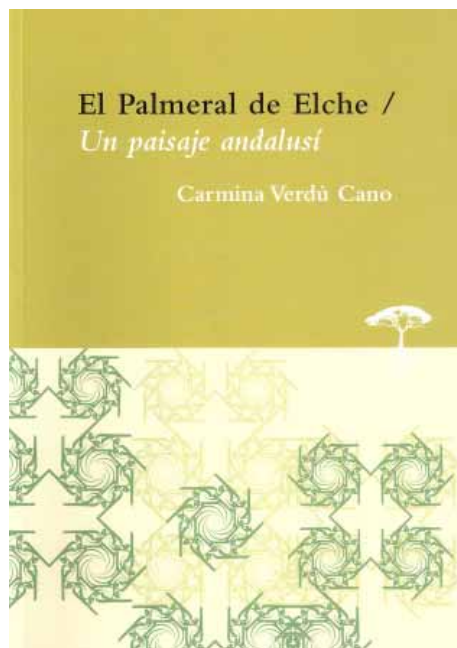
la que és i no la que alguns voldrien. L'autor es mou amb una alegria i una dedicació immenses –semblaria que, sense repòs, de nit i dia–, per tota aquella contrada i també per la resta del món en què, valent-se dels seus dots poliglots, planta la bandera de la nostra llengua i cultura.

No transmet tan sols aquests coneixements i sensacions amb un estil pedagògicament impecable i de lectura amena sinó amb un llenguatge perfecte, farcit de paraules i modismes comarcans, alguns dels quals no havia tornat a sentir des de la meua infantesa: *alforrar, nial, cormull...* Ve a recordar-me el meu servei militar allà pel 1961, quan un company, natural, com deia ell, de *l'Elx industrial*, ens parlava i enamorava de la ciutat que he visitat en ocasions diverses per constatar les vivències i emocions que el cavaller Martí i Casanova ens transmet. Tot això ve adobat pel gaudi que produeix un coneixement meravellós de la llengua, una prosa magnífica catalana i una sensibilitat que sura en els seus exemples i anècdotes, que us ompliran de goig i d'il·lusió. En la vostra ànima brollarà una *enrònia* de conèixer aquell sud, d'una valencianitat tan pregonada, perquè situa Elx com a centre cultural de llengua catalana de primer ordre amb un alt valor inqüestionable perquè, des de la generositat més absoluta que el caracteritza, ens fa un llistat interminable de noms en un llibre on si trobem a faltar-hi alguna cosa és un apèndix onomàstic.

Us aconselle, doncs, no tan sols la lectura del llibre perquè som davant d'alguna cosa més que un llibre a l'ús. Cal que us deixeu emportar per cada full mentre descobriu una anàlisi de la realitat actual d'Elx i la seua comarca, de la seua petita gran història passada i present, d'experiències i sensacions estimulants, d'una prosa enlairada i bellíssima, alhora, us afermeu en la nacionalitat a través d'una llengua catalana i valenciana meravellosa –digueu-li com vulgueu– que cal mantenir, parlar i cobejar. Aquest llibre és un molló que ens arriba de la frontera sud més estimada. Un molló que ens fa somiar amb un futur on hi siguem tots els que som.

Víctor IÑURRIA

VERDÚ CANO, Carmina, *El Palmeral de Elche. Un paisaje andalusí*, Alhulia, Granada, 2011, 150 p.

«Elx, palmerar d'Europa» era i és l'eslògan municipal per a la promoció turística de la ciutat. Aquest missatge publicitari afirma un element destacat del paisatge urbà i rural: les palmeres; el palmerar com a indret ple de palmeres, declarat Patrimoni de la Humanitat, un espai de gaudi i de protecció actuals, però també de recerca, de coneixement i de comprensió; un espai cultural construït al llarg del temps; un agroecosistema que ha esdevingut patrimoni.

L'origen d'aquest paisatge és l'objecte d'estudi del llibre de Carmina Verdú. L'origen i el seu significat. L'autora avança en el pròleg –i en el títol del llibre també– que el seu objectiu investigador és l'anàlisi de la formació i evolució d'un paisatge on les palmeres són els elements fonamentals i són els elements culturals que ara protegim pel seu valor

estètic, social i històric. Planteja la hipòtesi que el palmerar d'Elx és un paisatge agrari d'arrels andaluses: l'autora afig a la profusa bibliografia sobre aquest tema una anàlisi acurada sobre la transmissió sociocultural de la lògica de l'oasi. Comprendre la lògica de l'oasi suposa entendre «la implantación de un modelo de vida, de un agroecosistema en condiciones ambientales difíciles. Esto supone también una forma de vida determinada y una manera de apropiarse del suelo y de los recursos paralela a la condición cultural».

El llibre s'ha editat a la ciutat de Granada, la qual cosa ens explica l'interès de l'autora per l'estudi del paisatge andalusí a partir de la documentació arqueològica i material, de l'organització dels espais de treball i de poblament, davant l'escassetesa documental escrita. Granada, la seua universitat, els grups d'investigació i les diferents instàncies han potenciat la recerca de la societat andalusina i, en aquest cas, el paisatge com a objecte històric. Però, com destaca Carmina Verdú, el paisatge de palmeres no és una estructura vegetal *per se*. El palmerar d'Elx és un conjunt d'elements connectats creats per una societat concreta i gestionats històricament.

Abans de passar a una descripció i anàlisi del paisatge elxà, el dos primers capítols tracten sobre aspectes teòrics. Primerament, considera el paisatge com un element d'anàlisi històrica. L'autora, a partir de citacions d'autoritat, considera el paisatge un producte de l'actuació humana sobre un espai físic, una relació entre medi ambient i societat que produeix unes formes concretes d'ocupació espacial. L'ocupació i l'ús del medi biofísic per una societat rural ha creat uns paisatges que fan de vehicles transmissors de coneixement del món agrari. És un paisatge en moviment, dinàmic. De tots els components que integren el paisatge, és la relació entre vegetació i sòl la que cal destacar a les societats agràries, perquè l'alimentació, l'agricultura és l'activitat bàsica

d'aquestes societats. A partir dels postulats de l'arqueologia del paisatge –extensiva– l'autora esbrina el procés de construcció de l'horta d'Elx.

Segonament, recull diferents trets teòrics per definir un agroecosistema de regadiu, com és el palmerar elxà. Cal estudiar, no únicament qüestions tècniques i d'organització hidràulica, sinó també aspectes de les societats que construïren i gestionaren els paisatges irrigats. Fa un breu repàs a les aportacions de l'arqueologia hidràulica. També considera estudis comparatius de paisatges mediterranis de l'Àfrica que són determinants per a la nova anàlisi que l'autora proposa de l'horta d'Elx. Seguint l'escola de l'arqueologia medieval granadina i d'altres indrets, considera que els espais de regadiu d'al-Andalus són d'origen musulmà i l'oasi és una aportació fonamental. L'oasi com a agroecosistema, és a dir, com una creació social, no de la natura, però que es dona en unes condicions biofísiques d'aridesa que les societats de tradició musulmana i els seus precedents al continent africà i asiàtic saberen crear amb una simbiosi perfecta entre natura i societat. L'oasi com a agroecosistema que es desenvolupa a partir d'un aprofitament intensiu de l'aigua mitjançant tècniques que fertilitzen el sòl i d'un ús de la palmera com a arbre resistent a les condicions d'aridesa que, a més a més, facilita les condicions per a l'agricultura.

Així, doncs, el paquet cultural és complet: migracions demogràfiques del món musulmà i berber cap a la Península des del segle VIII, amb noves formes d'organització dels espais agraris de treball i poblament. Els oasis són també transferits. Els oasis com a generació d'espais irrigats amb l'ús d'unes tècniques hidràuliques i de creació de sòl fèrtil, on la palmera té un paper central. La palmera, a més de servir de font d'alimentació i de material de construcció, limita l'evaporació de l'aigua a les regions àrides, facilita la transpiració de la biomassa, acumula humitat i crea sòl fèrtil.

Amb aquestes premisses teòriques, Carmina Verdú aborda la descripció i l'anàlisi del palmerar d'Elx, és a dir, de l'horta elxana, que qualifica d'oasi de planura. La séquia Major, que aporta aigua als horts envoltats de palmeres, és el primer element que estudia. Fa una anàlisi de la séquia Major com a vertebradora del paisatge irrigat, del seu itinerari i dels seus partidors. Conclou que l'existència de partidors abans d'entrar a la ciutat pot explicar-se per la necessitat de portar aigua a nuclis rurals anteriors a la fundació de la ciutat. I després hi ha un procés d'expansió del sistema. El partidor de l'Almedia (del molí de Ressemblanch) diferencia aquestes dues parts a l'horta d'Elx: la primera part, sobirana amb les séquies en forma d'espina de peix, que porta l'aigua a alqueries allunyades, i la segona part, jussana, en forma de ventall al sud de la ciutat.

L'alqueria, com a lloc d'assentament, és un element destacat que es localitza vora els espais irrigats i l'estudi del qual també és important per a conèixer les pautes de poblament en l'etapa andalusina. Horts de palmeres, séquies i alqueries, tots tres són elements del paisatge. L'autora assenyala, tal com han proposat diversos autors, que el paquet cultural també importa el model social d'organització, és a dir, que l'alqueria és un nou model d'organització de poblament, d'espais produïts pel camperolat organitzat en comunitats autònomes amb uns lligams tribals o clànics. Benixoraxa (*Banu Kuraya*), Bentari (*Banu Tariq*), Benigoma (*Banu Gama*) i Benicreixent són alqueries il·licitanes d'origen berber, o altres que apareixen en la primerenca documentació cristiana (Marxena, Terça, Benicuheï, Xàrquia, Asprella, Beniamor, Saoneï, Beniabez). La importància de la toponímia per a l'arqueologia del paisatge és evident.

A partir d'aquests elements (horts de palmeres, séquies i alqueries) l'autora aporta una conclusió sobre l'horta d'Elx: la séquia

Major i les palmeres formen un conjunt que creà un espai agrari en l'època andalusina, amb aportacions berbers segons la toponímia. La primera part de la séquia Major –fins a l'Almedia– és de cronologia més antiga, i la part jussana és posterior. La primera part, amb una xarxa de séquies en forma de pinta o d'espina de peix, abastava al final de cada séquia una alqueria, per la qual cosa els horts envoltats de palmeres estaven lleugerament allunyats de la medina. El palmerar no seria tan dens en l'època andalusina com arribà a ser-ho posteriorment, i tindria una disposició disseminada i radial vora la séquia. Proposa l'autora que és a partir de l'època cristiana quan el palmerar començà a tancar un anell al voltant de la ciutat, la qual cosa provocà canvis en l'estructura inicial del sistema hidràulic.

Carmina Verdú ha fet una aportació fonamental a la recerca sobre els regadius històrics valencians a partir de l'arqueologia del paisatge. L'horta d'Elx fou una construcció originària andalusina que sintetitzà tècniques hidràuliques, coneixements dels agroecosistemes i organització social. Una paisatge dinàmic a partir dels seus elements fundacionals, un dels quals és la palmera, que dona caràcter a l'oasi elxà. Ibn Saïd al-Magribí, historiador, poeta i literat granadí nascut el 1274, posa en boca d'Ibn-al-Isâ en una de les seues obres: «No hi ha a al-Andalus fruita millor que Elx». Sense cap dubte es referia a l'horta, on les palmeres eren l'element característic.

Tomàs PÉREZ